

УДК 81'4 1:811.11 1. 1

Волошук В. І.

канд. філол. наук, проф. НУ"Запорізька політехніка"

СТРУКТУРОУТВОРЮЮЧА РІЛЬ МОВНИХ ЛЕЙТМОТИВІВ У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМУ СТИСЛОМУ ОПОВІДАННІ

В останні десятиліття предметом дослідження багатьох лінгвістів став лейтмотив. Лейтмотивом (від нім. *Leitmotiv* – провідний мотив) – вважають основну думку, неодноразово повторювану і підкреслювану; конкретний художній образ, виразну деталь або навіть слова, багато разів повторювані, які проходять крізь увесь твір і використовуються для розкриття авторського задуму. Лейтмотив – «це структурний фактор: образний зворот, який повторюється на протязі всього твору як момент постійної характеристики героя, переживання чи ситуації [1, с. 12]. Теорію лейтмотиву розробляли Р. Вагнер, А. Веселовський, В. Пропп, І. Силаньєв, Ю. Лотман, Н. Зиховська, Л. Бессонова, Е. Френцель, Б. Гаспаров, Н. Колодіна та інші дослідники.

Спираючись на широкий спектр досліджень виділяють наступні загальні ознаки даної категорії. Лейтмотив – це виражена різними способами домінанта художнього твору, що має ряд якостей: повторюваність і варіативність, нестабільність форм втілення: слово, група слів, образ деталь, пейзаж, звук, ритм, емоційна забарвленість тощо, асоціативність, підвищена метафоричність та суб'єктивність, константне ядро (інваріант) і набір варіацій, тобто статична і динамічна складові [2, с. 70].

Спряженість одного лейтмотиву з іншими поєднує їх у якийсь парадигматичний ряд. Амбівалентність лейтмотивів, що входять у даний парадигматичний ряд, пов'язана з тим, що об'єднуюча тема взаємодіє з іншою. Лейтмотив не зникає в просторі тексту, а набуває не тільки змістопороджуючі, але й змістозаміщуючі функції, стаючи на місце «пустот» і створюючи ефект замовчання і підтексту, без якого неможливо уявити собі малу епічну форму. Отже, лейтмотиви слугують значній мовній економії.

Лейтмотив є одним з головних структурних елементів тексту короткого оповідання. Наприклад, частий анафористичний повтор займенників та сполучників виступає архітектурним засобом в побудові окремих абзаців. Численні повтори одного слова в певній ситуації надають йому одиничне своєрідне забарвлення і дозволяє використовувати це слово тільки в певному обмеженому змісті. Однією з найважливіших функцій лейтмотивного повтору в оповіданнях є акцентуація уваги адресата. Речення, які містять головну ідею твору, повторюються в різних варіаціях та створюють своєрідні архітектурні рамки оповідання.

Крім того, лейтмотиви в оповіданнях є ще носіями-показниками. Численні повтори, які знову і знову привертають увагу читачів до зображених предметів чи подій і часто переходять у лейтмотивні, створюють напругу в тексті: *"Das Schiff kam fast auf sie zu, ein erleuchtendes Schiff, ein Passagierschiff mit zwei Reihen von erleuchteten Bulleyes... Das Schiff machte schnelle Fahrt und kam schnell näher...* [3, с. 218]. Завдяки повторам іменника «*Schiff*» («корабель») (три рази як самостійного слова і один раз як компонента складного слова) можна чітко уявити цей гігантський корабель з освітленими ілюмінаторами, який йде на великій швидкості, настільки великий і швидкий, що він навряд чи допоможе людям у човні. Але залишається надія і напруга, що ж станеться далі.

Лейтмотиви створюють кільцеву композицію оповідання, при якій автор використовує, наприклад, повтор строф (остання повторює першу), події початку і фіналу відбуваються в одному і тому ж місці, в них беруть участь одні й ті ж герої і т.д.; такий прийом зустрічається в оповіданнях «*Applaus für ein Pferd*», «*die Hand*», «*Eis*» [4, 5].

Мовні лейтмотиви можуть підкреслювати риси характеру персонажів або актуалізувати важливу тему. Так в описанні старого на вокзалі постійно підкреслюється, які в нього великі мішки під очима, Борхерт дає зрозуміти, що старий страждає на безсоння, чому: «*...wissen Sie auch, wer das ist? In der Luft? Die Stimmen? Nachts die Stimmen? Wissen Sie das denn auch, wie? Die Toten sind es, die vielen vielen Toten... Die Toten, meine Herrschaften*» [5, с. 150]. – «*...чи знаєте ви, хто це? У повітрі? Голоси? Уночі голоси? Ви знаєте також як? Це мертві, багато багато мертвих ... Мертвих, пані та панове*». Завдяки лейтмотивним повторам підкреслюється причина безсоння – голоси, голоси мертвих, отже спати старому не дає хворе сумління.

Анафористичний повтор займенників та сполучників виступає архітектурним засобом в побудові окремих абзаців. Так, використання сполучника «*als*» у стислому оповіданні з циклу «Хрестоматійних історій» в градації збільшує напруження: «*Als sie zwölf waren, schlugen sie sich mit Stöcken und warfen mit Steinen. Als sie zweiundzwanzig waren, schossen sie mit Gewehren nach einander. Als sie zweiundvierzig waren, warfen sie sich mit*

Bomben. Als sie zweiundsechzig waren, nahmen sie Bakterien...» [5, с. 17]. – «Коли їм було 12, вони билися палицями і кидалися камінням. Коли їм було 22, вони наставляли зброю один на одного, коли їх було 42, вони кидалися бомбами, коли їм біло 62 вони взялися за бактерії». До того ж, як відомо, граматично сполучник «als» використовується для минулої дії, яка відбулася лише раз. Це може слугувати додатковим змістовним чинником. Така поведінка людей призведе до того, що нічого вже повторювати та й ніде, адже що може йти вже після бактеріальної зброї – пустеля. Іншого життя вже не буде.

Багаторазовий повтор одного слова впродовж усього тексту перетворює його на лейтмотивну характеристику персонажу. Так, наприклад в оповіданні В. Борхерта «*Schischyphusch*» слово «klein» використовується 11 рази для опису кельнера, а в оповіданні З. Ленца «*Der große Wildenberg*» 16 раз використане слово «*groß*» по відношенню до головного героя. Так письменники прагнуть підкреслити найголовнішу рису персонажу.

Можна зробити висновок, що лейтмотив – це стилістичний засіб, який базується на явищі мовного повтору, і який відрізняється від інших видів повтору, смисловою значущістю на рівні тексту, та символічним характером.

Мовні лейтмотиви є обов'язковим структурним елементом німецького стислого оповідання. Речення, які містять головну ідею твору, повторюються в різних варіаціях та створюють своєрідні архітектурні рамки оповідання. Лейтмотив вимагає від читача постійного повернення до раніше прочитаного і зіставлення з подальшим текстом. Крізні фразові повтори, розташовуючись дистанційно, сприяють розтягнню і збагаченню сенсу, емоційній напрузі, підводячи до кульмінаційного моменту у творі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Boekhorst, P. Literarische Leitmotiv und seine Funktionen in Romanen von Aldous Huxley, Virginia Woolf und James Joyce [Text] / P. Boekhorst. – Frankfurt am Main; New York : P. Lang, 1987. – 318 p.
2. Кирдянова, Е. Р. Лейтмотив в новеллах Теодора Шторма [Текст]: дис. ... канд. филол. наук: 10.01.05 / Е. Р. Кирдянова. – Нижний Новгород, 2002. – 208 с.
3. Lenz, S. Erzählungen [Text]. – B.1. – Hamburg : dtv, 1976. – 312 S.
4. Texte und Materialien für den Unterricht. Kürzestgeschichten. [Text]. – Stuttgart: Philipp Reclam jun. GmbH, 2010. – 136 S.
5. Borchert, W. Werke Prosa. Draußen vor der Tür. Lyrik. [Text] / W. Borchert. – Moskau : Verlag Progress, 1970. – 255 S.